

Työ traktoritehtaan työntekijöiden verkostoissa

Minna Piipponen

Työpaikan merkitys

Tarkastelen tässä Pietarin Kirovin traktoritehtaan tapaustutkimuksessa työntekijöiden arkielämää vuosituhannen vaihteessa valottamalla tehtaan ja työntekijöiden välistä suhdetta työntekijöiden päivittäisessä kanssakäymisessä muodostuvien sosiaalisten verkostojen kautta. Keskityn siihen, kuinka työpaikka näyttäytyy työntekijöiden päivittäisen kanssakäymisen rakentumisessa ja osana arkielämän järjestämistä. Millaista ja kuinka laajaa tukea välittyy työyhteisön sosiaalisten suhteiden kautta arkielämän muille osa-alueille, kuten vapaa-aikaan ja kulutukseen.

Tarkastelun avulla hahmotan työpaikan roolia ja merkitystä teollisuustyöntekijöiden arkielämässä nyky-Venäjän postsosialistisessa tehdasyhteisössä.¹ Työpaikan merkitys ja rooli arkielämän vuorovaikutuksessa hahmottavat myös työyhteisöön identifiointimista ja kiinnittymistä. Tältä pohjalta on tarkasteltu mikrotason arkielämän verkostoja tapaustutkimuksen keinoin pietarilaisten opettajien keskuudessa (ks. Lonkila 1999, Alapuro ja Lonkila 2000). Lonkila (1999) on todennut työn näyttäytyvän postsosialistisissa olosuhteissa merkittäväällä tavalla osana arkielämää myös työpaikan ulkopuolella. Tämä johtuu osin henkilökohtaisten suhteiden ja verkostojen merkityksestä arkielämän pärjäämisen käytännöissä, kun markkinaperusteiset vaihtosuhteet eivät toimi ja kun raju arkielämän institutionaalisen ympäristön muutos on aiheuttanut paljon epävarmuutta (Ledeneva 1998, Lonkila 1999). Toisaalta on piirretty kuvaa työpaikan työyhteisöstä potentiaalisena yh-

teiskunnallisen osallistumisen kanavana, koska sillä on tärkeä rooli arjen sosiaalisten verkostojen solmu-kohtana ja identifiointimiskohtena ja koska kansalliset ovat aktiivisia tällä verkostotasolla postsosialismin olosuhteissa (Alapuro ja Lonkila 2000).

Toisaalla Ashwin (esimerkiksi 1999) on tarkastellut työyhteisön merkitystä kaivostyöläisille sosiaalisen tuen ja vaikutusmahdollisuuksien kanavana yrityksen ja tuotannon uudelleen järjestelyjen olosuhteissa sekä sitä, kuinka kaivostyöläiset määrittävät työyhteisöään uudelleen postsosialismissa Länsi-Siperian Kuznetsin kivihiilialtaan alueella. Ilman verkostonäkökulmaa hän on kiinnittänyt Alapuroa ja Lonkilaa (2000) enemmän huomiota työyhteisön muuttuneeseen rooliin ja siihen, ettei se enää välitä sitä sosiaalista tukea ja turvaa, jota työkollektiivi Neuvostoliitossa välitti, vaikka siihen edelleen kiinnitytään voimakkaasti eivätkä odotukset sitä kohtaan ole muuttuneet. Yhtäältä yrityksen ja tuotannon uudelleenjärjestelyjen paineet ovat muuttaneet työyhteisön sosiaalisia suhteita ja muun muassa ammattiyhdistyksen roolia, toisaalta päivittäisen pärjäämisen järjestäminen – joka perustuu kotitalouksien ruoan tuotantoon sekä sukulais- ja muihin verkostoihin – työpaikan ulkopuolella korostavat jokaisen omiin resursseihin nojautuvan pärjäämisen merkitystä (Ashwin 1999).

Huolimatta erilaisista näkökulmista ja metodeista nämä tutkimukset ovat vaikuttaneet keskeisesti siihen, että hahmotan työpaikan merkitystä yhtäältä verkostojen valossa ja erityisesti tarkastelemalla työpaikan verkostosuhteita osana arkielämän kanssakäymisen kokonaisuutta ja pärjäämiskäytäntöjä sekä toisaalta osana traktoritehtaan 1990-luvun uudelleenjärjestelyjä. Aloitan käymällä läpi Kirovin tehtaiden yritystoimintojen ja tuotannon uudelleen-

järjestelyjä 1990-luvulla sekä työyhteisön tilannetta tehtaalla. Tämä tarkastelu perustuu avainhenkilöiden haastatteluihin tehtaalla, tehdasmuseossa vierailuun sekä kirjallisuuteen.² Seuraavaksi esittelen ensin lyhyesti vuonna 2000 kerätyn tuoreen verkostoaineiston, johon työntekijöiden arkielämän tarkastelu perustuu.³ Selvitän työtovereiden osuutta verkostojen muodostuksessa ja suhteessa muihin verkostojäseniin, verkostosuhteiden luonnetta sekä sitä, kuinka ne tukevat Kirovin traktoritehtaan työntekijöiden arkielämää.

Kirovin tehtaat 1990-luvulla

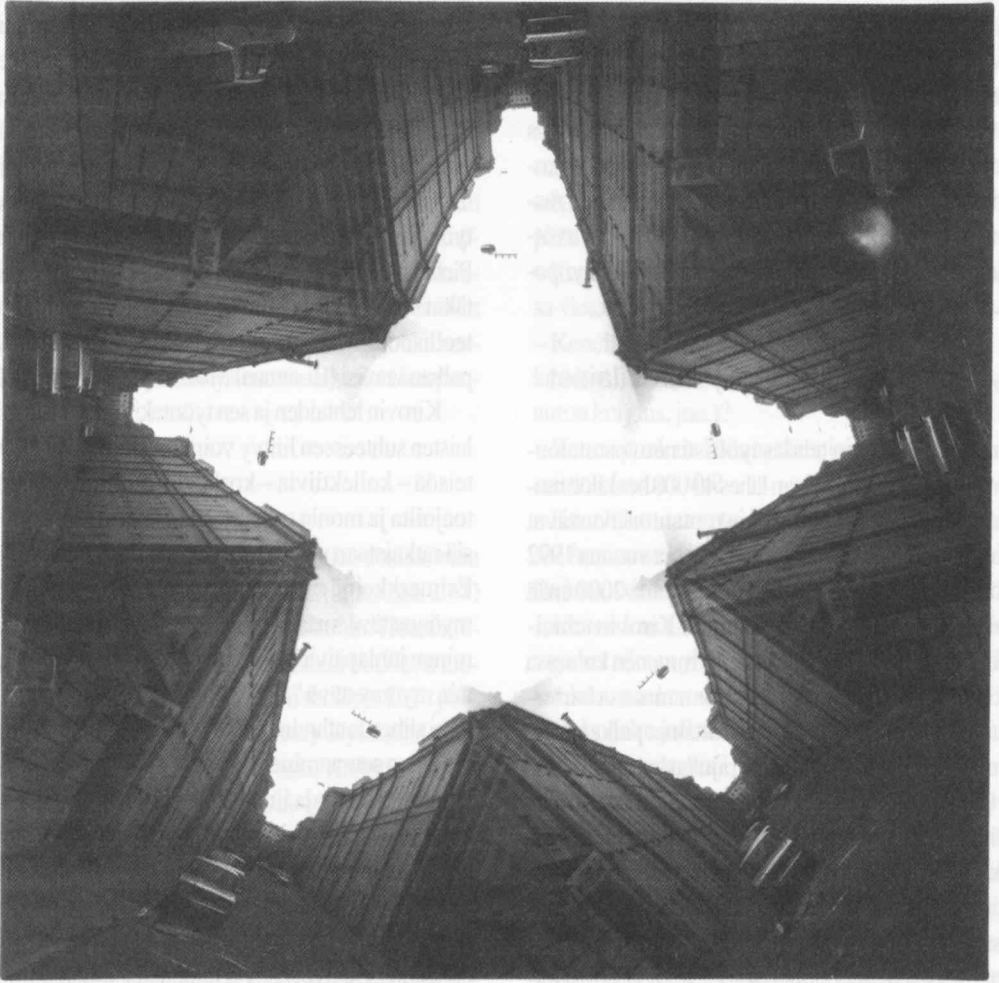
Kirovin traktoritehdas Pietarissa on esimerkki perinteisestä tehtaasta, jolla on pitkä teollinen historia ja joka on käynyt 1990-luvulla läpi kipeitä yritystoiminnan ja tuotannon uudelleenjärjestelyjä Venäjän uudistuvan talouden myötä. Kirovin tehtaiden nimellä jatkui Neuvostoliitossa 1930-luvulta lähtien jo 1800-luvun Venäjällä perustettujen ja lähinnä Putilovin nimellä tunnettujen tehtaiden tuotanto (Hämynen 1997). Se käsitti 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa sotilaslaivoja, nostureita, raitiovaunuja, junavaunuja, vetureita ja rautatiekiskoja. Neuvostotaloudessa Kirovin tehtailla jatkui raskas koneiteollisuus ja myös raskas aseiteollisuus. Siellä valmistettiin tankkeja ja ohjusten laukaisualustoja. Esimerkkejä muusta koneiteollisuudesta, jossa tehtaan erityisosaaminen oli ratkaisevasti mukana, ovat erilaisen telatraktoreiden ja kuormaajien lisäksi metrotunneleiden porauslaitteet, uraanin käsittelylaitteet sekä esimerkiksi arktisiin olosuhteisiin kehitetty liikkuva tutkimuslaboratorio.⁴

Suunnitelmatalouden romahtaminen ja valtionyritysten yksityistäminen purki Venäjällä myös neuvostoteollisuutta ohjanneiden ministeriöiden kontrolli- ja rahoitusmekanismit, ja valtioneuvosten lopputtua yritysten on ollut opeteltava toimimaan itsenäisesti markkinoilla, jolloin niiden on ajateltava uudesta näkökulmasta tavarantoimitus- ja asiakassuhteita, tuotannon organisointia, omistussuhteita, hallintoa, johtamista ja suhteita työvoimaan sekä eri viranomaistahoihin, jne. (muun muassa Melin 1998, Piipponen 1999, Edwards et al. 2000). Talouden

postsosialistista transitiota on kuitenkin mittavien taloudellisten vaikeuksien lisäksi vaikeuttanut Venäjällä markkinatalouden instituutioiden viivästynyt kehitys ja ohuus (Edwards et al. 2000, Stiglitz 2001). Näistä olosuhteista selviytyäkseen yritykset ovat soveltaneet jo neuvostotaloudesta tuttuja yritystoiminnan käytäntöjä, kuten tavaroiden vaihtokauppaa (barter), suhdeverkostoja, jne. (Edwards et al. 2000, Kosonen 2000). Nämä käytännöt ovat kuitenkin toisaalta vaikeuttaneet edelleen talouden institutionaalisen ohjauksen ja toimintaympäristön kehitystä sekä markkinasuhteiden vahvistumista (Kosonen 2002).

Kirovin tehtaat yksityistettiin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ensimmäisten yritysten joukossa – yksityistämissuunnitelma vahvistettiin marraskuussa 1992. Tehtaista on muodostunut emoyhtiö, johon kuuluu kaikkiaan 32 entisistä tuotanto-osastoista muodostettua, juridisesti itsenäisesti toimivaa tytäryhtiötä – 18 harjoittaa teollista tuotantoa. Yksi tytäryhtiöistä on Kirovin traktoritehdas, jonka tuotantoon kuuluvat maatalous- ja metsätraktorit sekä kuormaajat. Tytäryhtiöillä on oma toiminnallinen johto, joka päättää tuotannosta, myynnistä, jne. Ne kuitenkin vuokraavat Kirovin tehtailta koneet ja tilat sekä maksavat esimerkiksi teistä ja vartioinnista. Yksityistämistä seuranneet omistussuhteiden, tuotannon, yrityksen hallinnon ja työvoiman uudelleenjärjestelyt ovat olleet monivaiheisia. Pääsuuntana omistuksen uudelleenjärjestelyissä on ollut osakkeiden omistuksen keskittyminen 1990-luvun loppua kohti suuromistajille – muun muassa pankeille – työntekijöiden ja yksityisten henkilöiden omistussuosuksien pienentyessä.

Kaiken kaikkiaan Kirovin tehtaat ovat kamppailleet monien Venäjän teollisuusyrityksille tuttujen ongelmien kanssa pitkin 1990-lukua. Valtiontilauksiin raskaassa ase- ja koneiteollisuudessa voimakkaasti nojanneen tuotannon uudelleenjärjestelyjä seurasi tuotannon voimakas lasku. Aseiteollisuuden tilaukset loppuivat 1991, mitä seurasi tuotannon konversio. Tämä tuotantohaara siirrettiin Kirovin tehtailta kokonaan Venäjän muihin osiin. Traktori- ja kuormaajatuotannon laskua kuvaa tehtaan edustajan esittämä vertailu suunnitelmatalouden aikana saavutetusta 21 000 koneen vuosituotannon huipusta⁵ ja

Chepin Andrey 1996

vuoden 1999 tuotantoluvusta, joka oli noin 1000 konetta.

Traktoreiden tuotantoa ovat kohdanneet markkinoiden kovat realiteetit. Niiden toimitukset Venäjän markkinoille ovat laskeneet jyrkästi. Viennin osuus ei myöskään ole tehtaan edustajan mukaan mainittava. Huolimatta yhteistyöstä saksalaisten kanssa traktorimallin KS-444 suunnittelussa ja sen kansainvälisillä Hannoverin messuilla saamasta hyvästä vastaanotosta mahdollisuudet kilpailla ulkomaisilla markkinoilla eivät ole kovin hyvät. Työn tuottavuus on liian alhainen. Tehtaalla olisi kuitenkin kapasiteettia Kirovin tehtaiden edustajan mukaan viisinkertaistaa

traktoreiden tuotantomäärä, mutta nopea nostaminen ei ole realistista, koska siihen tarvittaisiin konkreettisia tilauksia ja etumaksuja. Samankaltainen tilanne koskee myös monia muita Kirovin tehtaiden tuotantoaloja. Metalliteollisuusyritys tuottaa raakaainetta muun muassa Kamaz -kuorma-autoihin ja Volkswagenin tehtaalle. Nykyinen tilanne on osittain seurausta myös 1990-luvun talousvaikeuksien myötä huomattaviin mittasuhteisiin nousseesta vaihtokaupasta (barter) edeltävinä vuosina. Esimerkiksi Kirovin traktoreita vaihdettiin maataloustuotteisiin. Vaikka vaihtokauppa oli jo saatu laskettua minimiin, liikkumavara käyttövaroissa oli erittäin vähäinen vielä

vuonna 2000.

Mittavista vaikeuksista huolimatta Kirovin tehtaiden vahvuus on niiden edustajan mukaan monialaisuudessa. Eri tytäryhtiöiden tuotantoalat tukevat toisiaan. Muun muassa metalliteollisuusyritys tuottaa tarvittavaa raaka-ainetta traktoreiden runkojen valmistukseen ja monipuolinen osaaminen raskaassa koneiteollisuudessa on synnyttänyt neuvottelija tienrakennuskoneiden tuotannosta ja öljynpörrauslaitteiden korjaustoiminnasta.

Työvoimakysymykset ja kirovilaiset

Maineikas Kirovin tehdas työllisti neuvostotalouden aikana parhaimmillaan lähes 40 000 henkilöä mukaan lukien kaikki palvelut ja tuotantoa avustavat toiminnot. Yksityistämisen tapahtuessa vuonna 1992 työntekijöitä oli noin 28 000, kun vuonna 2000 enää noin 9 000 työntekijää työskenteli Kirovin tehtaiden tuotantotoiminnassa. Vuosikymmenen kuluessa työntekijöitä ovat koetelleet muun muassa barterkaupan monivaiheisuuden aiheuttamat palkanmaksun viivästykset. Tuotannon raju lasku on merkinnyt henkilöstön määrän voimakkaita supistamistarpeita ja tuotannon pysähdyksistä johtuvia lomautuksia. Henkilöstön määrän supistamisesta aiheutuneita iskuja ovat kuitenkin vaimentaneet muun muassa monet – tytäryhtiöiden lisäksi – Kirovin tehtaiden tiloissa toimivat yritykset. Ne ovat työllistäneet paljon entisiä Kirovin työntekijöitä. Uudelleenjärjestelyjen myötä myöskaan Tihvinässä Leningradin alueella sijainnut Kirovin entinen sivuyksikkö ei toimi enää osana Kirovin tehtaita vaan eri yrityksenä. Tehtaiden edustajan mukaan supistuksista aiheutuvia jännitteitä on näin onnistuttu kohtalaisesti lieventämään. Kaiken kaikkiaan 1990-luvun loppuvuosina työvoiman määrä on pysynyt melko vakaana – irtisanomisia ja irtisanoutumisia on tasoittanut myös uusien työntekijöiden palkkaus.

Vuosituhanneen vaihteessa työvoimakysymykset ovat jakautuneet kahtia. Toisia ammatteja koskee työvoiman määrän sopeuttamisen ongelma, mutta sen rinnalle on tullut yhä enenevässä määrin tarvittavaa osaamista edustavan työvoiman löytämisen ongelma. Tehtaan edustajan huoli heijastelee suunnitel-

matalouden romahduksen myötä ammattiin valmistuvien työhön ohjauksen loppumisesta ja koulutuksen sekä talouden rakenteellisista muutoksista aiheutuneita ongelmia Pietarissa (Bi-annual Monitoring Review 2002). Ammatillinen koulutus ja sen seurauksena työmarkkinat eivät pysty vastaamaan riittävästi teollisuuden erikoisosaamiseen kohdistuvaan työvoimakysyntään. Noin viidesosa opiskelijoista Pietarissa opiskelee teollisuuden ammatteihin, ja heistäkin moni työllistyy muille talouden sektoreille kuin teollisuuteen – erityisesti palveluihin korkeamman palkan vuoksi (Bi-annual Monitoring Review 2002).

Kirovin tehtaiden ja sen työntekijöiden eli kirovilaisien suhteeseen liittyy voimakkaina eläviä työyhteisöä – kollektiivia – koskevia traditioita neuvostoaajoilta ja monia työyhteisöä koskevia kysymyksiä ratkaistaan vielä yhdessä tytäryhtiöiden kanssa. Esimerkkeinä ovat veteraaneille ja työntekijöille myönnettävä materiaallinen apu, veteraanien muistaminen juhlapäivinä, lomanviettopaikat sekä vuosittain myönnettävä ”Ansioituneen kirovilaisen” arvonimi siihen kuuluvine palkintoineen, jne. Kirovin traditioiden seuraaminen näissä kysymyksissä – kuten tehtaiden edustaja ilmaisi – on tärkeää sosiaalisten konfliktien minimoimiseksi siirtymävaiheessa. Suunnitelmatalouden stereotypiat ja sen mukaiset odotukset eivät ole väistyneet työntekijöiden mielistä nopeasti, vaikka yritystoiminnan ja tuotannon uudelleenjärjestelyt vaativat uudenlaista suhtautumista työhön ja yrityksen sekä työntekijöiden suhteen muutosta.

Tehtaiden yhteisten traditioiden lisäksi ammattiyhdistys toimii osastoittain. Kirovin traktoritehtaan ammattiyhdistyksen edustajan mukaan myös ammattiyhdistystoiminta on ollut epävakaata 1990-luvulla, mutta vaikeimpien vuosien mentyä sen toiminta terävöityi, kun yhdistyksen puheenjohtaja teki aloitteen Kirovin tehtaiden itsenäisen ammattiyhdistyksen organisoimiseksi 1990-luvun lopulla. Se on onnistunut saavuttamaan itsenäisyyttä suhteessa tehtaiden hallintoon ja neuvottelee tehtaiden johdon kanssa työosopimusten ehdoista sekä työolosuhteiden parannusehdotuksista.

Tästä terävöitymisestä huolimatta ammattiyhdistyksen varat eivät riitä entisessä määrin työntekijöi-

den terveydenhuolto- ja loma-avustuksiin, veteraanien avustuksiin, juhlien järjestämiseen, urheiluun, tehtaiden lomanviettopaikkojen ylläpitoon jne. Jos työntekijälle sattuu jotain, laitetaan osastolla yleensä hattu kiertämään. Lisäksi esimerkiksi matkat eivät ole työntekijöille yhtä halpoja kuin ne olivat neuvostoaikoina, vaikka niihin saa avustusta; tai kun tehtaan työntekijä saattoi menneinä vuosikymmeninä hankkia edullisen asunnon joko tehtaan tai kaupungin asuntojonosta, nyt se on ostettava. Kirovin tehtailla oli mittavaa asuntorakentamista, jonka seurauksena monet työntekijät asuvat samoissa kaupunginosissa.

Verkostoaineisto

Kirovin traktoritehtaan työntekijöiden sosiaalisten verkostojen tarkastelu perustuu helmikuussa 2000 tehtyihin työntekijöiden haastatteluihin. Haastattelut keskittyivät yhdelle traktoritehtaan kuudesta tuotanto-osastosta. Sillä työskenteli tuolloin 297 työntekijää (77 % miehiä ja 23 % naisia). Kyseisellä osastolla valmistetaan traktoreiden osia. Kaikkiaan haastateltiin 50 työntekijää. Heistä 46 työntekijää oli osaston 9:ltä eri alaosastolta, *ušastok*, joihin yhdessä suuressa tehdashallissa tapahtuva varsinainen tuotantotoiminta oli jaettu, neljä työntekijää hallinto-osastolta sekä työkaluverstaasta. Haastateltujen työntekijöiden ammattijakaumassa on edustettuna metalliteollisuuden eri ammatteja, kuten viilareita, sorvaajia, konetyömiehiä ja insinöörejä sekä mekaniikkoja, jotka toimivat osaston sekä alaosastojen esimiestehtävissä. Miehiä viidestäkymmenestä haastatellusta oli 38 (76 %) ja naisia 12 (24 %).

Haastattelut jakautuivat kahteen osaan; strukturoituu haastatteluun, jota seurasi nauhoitettu teemahaastattelu kunkin haastateltavan kanssa. Haastattelut suoritettiin tehtaalla normaalin työpäivän aikana.⁶ Strukturoitu haastattelu keskittyi työntekijöiden henkilökohtaisten sosiaalisten verkostojen kartoitukseen (verkostotutkimuksesta esimerkiksi Lonkila 1999, Wellman 1999). Se alkoi haastateltavan henkilötietojen sekä kotitalouden ja perheen jäsenten kartoituksella. Tätä seurasi muiden verkostojäsenien kartoitus kymmenen kysymyksen avulla:

haastateltava nimesi kenen tai keiden kanssa hän toimii erilaisissa arkielämän tilanteissa sekä keneltä tai keiltä hän saa näissä tilanteissa apua. Nämä kymmenen kysymystä käsittelevät seuraavanlaisia tilanteita:

- Kenen kanssa puhutaan työasioista?
- Keneltä saadaan tukea elämää koskevissa tärkeissä päätöksissä?
- Kenen kanssa on yhteinen harrastus ja kenen kanssa vietetään muuten vapaa-aikaa?
- Keneltä saadaan apua kotitalouden erilaisissa askareissa (astioiden lainaaminen, lapsen kaitseminen, auton korjaus, jne.)?
- Kenen puoleen käännytään, jos tarvitaan lainaksi suuria rahasummia?
- Keneltä on saatu tai kenelle on tarjottu palveluksia, *bezvozmездnaja pomošć ili usluga*, kolmen edeltävän vuoden aikana?
- Kenen kanssa on osallistuttu kolmen edeltävän vuoden aikana yhteiskunnallisiin toimintoihin (kokoukset, mielenosoitukset, jne.)?
- Onko joku jollakin muulla tavalla tärkeä henkilö vielä mainitsematta?

Kotitalouksien ja perheiden jäsenistä sekä haastateltavien nimeämistä muista verkostojäsenistä selvitettiin henkilötietoja: sukupuoli, ikä, ammatti ja työ, asuin- ja synnyinpaikka; sekä tietoja suhteesta: verkostojäsenen rooli (sukulainen, tuttava, työtoveri, jne.), suhteen pituus, kuinka vastaaja ja kyseinen henkilö tutustuivat (suhteen alkuperä) sekä tietoja suhteen läheisyydestä. Lisäksi strukturoitu haastattelu sisälsi kysymyksiä vastaajan yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja perheen toimeentulosta. Strukturoidun haastattelun tueksi nauhoitettiin teemahaastattelu, jossa haastateltavat kertoivat elämästään (lapsuus, koulu, opiskelu, työ, yms.), työ- ja asuinolosuhteista, sosiaalisesta kanssakäymisestä työtovereiden, naapureiden, ystävien, jne. kanssa sekä yhteiskunnallisesta osallistumisesta.

Tämä artikkeli keskittyy kuitenkin tarkastelemaan Kirovin traktoritehtaan työntekijöiden arkielämää verkostoaineiston valossa (ks. myös Lonkila & Piipponen). Kuvaan verkostoaineiston avulla työn sosiaalista merkitystä traktoritehtaan työntekijöiden ar-

kielämässä selvittämällä millainen rooli sillä on päivittäisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tarkastelu keskittyy työpaikan ja työntekijöiden suhteiden niveltymiseen toisiinsa työyhteisössä. Työyhteisöä ei kuitenkaan rajata tehtaan seinien sisäpuolelle, vaan tarkastelen sitä sekä osana tehtaan uudelleenjärjestelyjä että työntekijöiden arkielämän järjestämistä ja sopeutumista sen muuttuvaan institutionaaliseen ympäristöön palkkatyöhön osallistumisessa, kulutuksessa, jne. Sosiaaliset verkostot ovat tällöin vuorovaikutuskanavia, joiden kautta rakennetaan käytäntöjä arkielämässä pärjäämiseksi, ja työsuhteet puolestaan osa arkielämän sosiaalisten verkostojen kokonaisuutta (Lonkila 1999, Wellman 1999).

Suhteet työtovereihin ja tehdas

Haastatellut 50 työntekijää yksilöivät strukturoidussa haastattelussa kaikkiaan 711 verkostojäsentä. Henkilökohtaisten verkostojen keskimääräiseksi kooksi tulee näin ollen 14 henkilöä yksittäisen verkoston koon vaihdellessa aina yhdestä henkilöstä 37 nimettyyn verkostojäseneseen. Huolimatta siitä, asuivatko nimetyt perheenjäsenet vastaajan kanssa samassa kotitaloudessa tai eivät, perheenjäsenet on sisällytetty henkilökohtaisten verkostojen jäseniksi arkielämän keskeisimpinä kontakteina (Lonkila ja Piipponen). Heitä on 114 (16 %) aineiston 711 verkostojäsenestä (Taulukko 1).

Ensimmäinen osoitus työtovereiden välittämästä tuesta arkielämässä on heidän huomattava osuutensa aineistossa. Heitä on kaikkiaan 227 (32 %) aineiston 711 verkostojäsenestä, kun tarkastellaan verkostojäsenten jakautumista heidän rooliensa mukaan (onko henkilö vastaajan äiti, isä, lapsi tai muu sukulainen, ystävä, tuttava, työtoveri, jne.) (Taulukko 1). Työtovereihin kuuluvat sekä tehtaalla että samalla tehtaalla työskentelevät henkilöt. Näistä 227 työtoverista valtaosa – 191 (84 %) – työskentelee vastaajan kanssa samalla osastolla, mikä viittaa suhteiden tiivyyteen lähimpien työtovereiden kanssa. Kaiken kaikkiaan työtovereiden osuus ei jää jälkeen ystäväistä tai tuttavista eikä perheenjäsenien ja sukulaistenkaan osuus ole paljoa korkeampi – 36 prosenttia kaikista verkostojäsenistä.

Haastattelun kysymyksenasettelu voi osin selittää työtovereiden huomattavaa osuutta aineistossa. Kysymyksissä, joissa selvitettiin verkostojäseniä, vastauksia ei rajattu muuten kuin ensimmäisessä kysymyksessä selvitettyä henkilöitä, joiden kanssa puhutaan työasioista. Vastaajaa pyydettiin siinä tapauksessa, että näitä henkilöitä on paljon, nimeämään viisi tärkeintä. Näin pyrittiin kompensoimaan kysymyksenasettelusta mahdollisesti johtuvaa työtovereiden korostumista verkostoissa. Myös seuraava, työsuhteiden tarkempi analysointi osana arkielämän sosiaalisia verkostoja osoittaa, että kyse on myös muusta kuin kysymyksenasettelusta johtuvasta harhasta.

Taulukko 1. Verkostosuhteiden jakautuminen verkostojäsenten roolin mukaan Kirovin traktoritehtaalla.*

Verkostojäsenen rooli	F	%	N
Kotitalouden jäsen	114	16,0	711
Sukulainen (perheen jäsen, muu sukulainen)**	254	35,8	709
Ystävä tai tuttava**	230	32,4	709
Työtoveri**	227	32,0	709
Muu suhde (naapuri, saman yhdistyksen tai muun organisaation jäsen, muu)**	161	22,7	709

*Eri roolien lukumäärät eivät summaudu 711: teen eivätkä osuudet sataan prosenttiin, koska yksi verkostojäsen voi olla esimerkiksi sekä työtoveri että ystävä.

** 2 puuttuvaa vastausta

Taulukko 1. Verkostosuhteiden jakautuminen verkostojäsenten roolien mukaan Kirovin traktoritehtaalla.

Jos tarkastellaan pelkästään nykyisten työtovereiden osuutta verkostojäsenistä, voivat huomiotta jäädä ne suhteet, jotka ovat syntyneet töissä mutta jotka eivät enää ole suhteita nykyisiin työtovereihin. Tehdas on kuitenkin henkilökohtaisten verkostojen valossa tärkeä myös paikkana, jossa sosiaalisia kontakteja luodaan ja tutustutaan ihmisiin. Koko aineiston verkostojäsenistä 264:ään (38 %) on tutustuttu töissä. Työsuhteiden osuus suhteiden alkuperän tarkastelussa on jopa hieman suurempi kuin sukulaisten (mukaan lukien perheen jäsenet ja muut sukulaiset) sekä verkostojäsenten, joihin on tutustuttu sukulaisen välityksellä, osuus aineistossa – heitä on 238 (34 %). Työsuhteiden alkuperä antaa siis varsin samanlaisen kuvan työpaikan merkityksestä kuin työtovereiden osuuden tarkastelu. Lisäksi valtaosaan nykyisistä työtovereista on myös tutustuttu töissä – heitä on kaikkiaan 207 (91 %) 227 verkostoaineiston työtoverista, kun muiden 20 nykyisen työtoverin kohdalla on kyse perheenjäsenistä ja sukulaisista mukaan lukien verkostojäsenet, jotka on tavattu näiden henkilöiden välityksellä, sekä naapureista ja entisistä opiskelutovereista. Sen lisäksi, että tämä tulos vahvistaa kuvaa työpaikan tärkeydestä arkielämässä, se ilmentää myös tehtaan asemaa sitä ympäröivässä tehdasyhteisössä ja suurkaupungissa.

Tehtaan työyhteisö on ollut suurkaupungissa tärkeä paikka, jossa on kohdattu ja luotu uusia kontakteja, joista on tullut myös varsin pysyviä. Haastateltavien keski-ikä aineistossa on varsin korkea – 48 vuotta – ja he ovat myös työskennelleet tehtaalla varsin kauan – heidän työsuhteidensa keskimääräinen pituus Kirovin tehtailla on aineistossa 27 vuotta. Myös suhteet työtovereihin ovat yleensä pitkiä – niiden keskimääräinen pituus on 18 vuotta aineistossa. Tehtaan asemaa arkielämän kanssakäymisessä kuvaa myös se, että peräti 42 aineiston 50 haastatellusta on muuttanut Pietariin muualta – valtaosin 1960- ja 1970-luvuilla. Verkostojäsenten synnyin- ja asuinpaikkojen tarkastelu kuvaa samaa tilannetta. Niistä 571:stä aineiston verkostojäsenestä, joista haastateltavat pystyivät kertomaan synnyinpaikan, 379 (66 %) on lähtöisin muualta Venäjältä tai entisistä Neuvostotasavalloista, vaikka verkostojen maan-

tieteellinen nykylevinneisyys onkin varsin keskittynyt – vain 86 (13 %) niistä 685 verkostojäsenestä, joilla on asuinpaikkaa koskeva tieto aineistossa, asuu Pietarin ulkopuolella, kun taas 299 (44 %) verkostojäsentä asuu samassa kaupunginosassa haastateltujen kanssa. Tehtaan työyhteisö on ollut keskeinen paikka arkielämän kanssakäymisen muodostumisessa muualta tulleille muuttajille ja tätä on tukenut myös asuminen tehtaan asunnoissa.

Kaiken kaikkiaan aineisto osoittaa, että työpaikalla on merkittävä rooli Kirovin traktoritehtaan työntekijöiden arkielämän sosiaalisessa kanssakäymisessä sekä työtovereiden suhteiden huomattavan osuuden perusteella sosiaalisissa verkostoissa että työpaikan merkittävyyden perusteella arkielämän sosiaalisten kontaktien muodostumisessa. Seuraavassa tarkennan kuvaa työn merkityksestä arkielämässä tarkastelemalla erilaisten suhteiden luonnetta.

Tiiviit työsuhteet arkielämän tukena

Työtovereiden tapaaminen vapaa-ajalla – työn ulkopuolella – on yksi osoitin, joka hahmottaa työsuhteiden ja muun arkielämän osa-alueiden kohtaamista. Työsuhteet ovat tärkeitä traktoritehtaan työntekijöille tehtaan porttien ulkopuolellakin, sillä he tapaavat kaikkiaan 124:ää (55 %) verkostoaineiston 227 työtoverista myös vapaa-ajalla. Yhteinen harrastus on yksi huomattava syy tähän, sillä kolmasosalla niistä 124 työtoverista, joita tavataan vapaa-ajalla, on sama harrastus kuin haastatellulla työntekijällä. Toisaalta tämä osoittaa myös sen, että kanssakäyminen vapaa-ajalla ei rajoitu vain harrastuksiin. Joka tapauksessa suhteet työtovereihin ovat paljon muutakin kuin ”pelkkiä työsuhteita”, mikä viittaa niiden tiiviyyteen ja merkittävyyteen kokonaisvaltaisen tuen lähteenä työntekijöiden arkielämälle.

Verkostosuhteen tiiviyyttä ja arkielämän eri osa-alueiden välittymistä sosiaalisessa kanssakäymisessä ilmaisee verkostojäsenen moniroolisuus, se onko nimetty jäsen esimerkiksi ”vain” työtoveri vai sekä työtoveri että ystävä ja/tai naapuri, jne. Traktoritehtaan työntekijöiden verkostoissa työsuhteiden tiiviyttä osoittavat esimerkiksi ne työtoverit, jotka vas-

taajat määrittivät myös ystäviksi. Heitä on 74 (33 %) verkostoaineiston 227 työtoverista – näiden työtoveri-ystävien osuus on lisäksi peräti 45 % verkostoaineiston 164 ystävästä. Verkostojäsenten rooliin perustuvan tarkastelun ongelmana on kuitenkin se, että suhteiden määritykset ovat erittäin subjektiivisia – ihmiset eivät määrittele esimerkiksi ystävyyttä samalla tavalla. Tällöin rooleihin sisältyy myös paljon epätarkkuutta suhteiden tiiviyn osoittajana.

Verkostosuhteiden tiiviyyttä voidaan lisäksi tarkastella niiden monimuotoisuuden kautta. Monimuotoisiksi määrittelen tässä verkostoaineiston ne suhteet, joissa haastateltu nimesi saman verkostojäsenen kahdessa tai useammassa arkielämän tilanteessa – saman henkilön kanssa puhutaan esimerkiksi työasioista ja on yhteinen harrastus ja/tai saadaan apua kotitalouden askareissa. Huomio kiinnitetään konkreettiseen kanssakäymiseen sen sijaan, että tarkastellaan millaiseksi haastateltava on suhteen määritellyt. Haastatelluilla oli monimuotoinen suhde kaikkiaan 203 (29 %) henkilön kanssa koko verkostoaineiston 711 nimetystä verkostojäsenestä. Taulukko 2 esittää näiden monimuotoisten verkostosuhteiden

jakautumista suhteiden alkuperän mukaan verkostojäsenten roolien sijasta. Suhteiden alkuperä valottaa rooleja laajemmin niitä arkielämän osa-alueita, joissa tiiviit verkostosuhteet muodostuvat ja jotka siis välittyvät merkittävästi arkielämän järjestämiseen (Lonkila 1999).⁷ Suhteet työssä tutustuttuihin verkostojäseniin ovat selvästi yleisimmin monimuotoisia suhteita (42 %) verrattuna naapureihin (22 %), jotka myös ohittavat sukulaiset (18 %) suhteiden monimuotoisuudessa (Taulukko 2).

Työn roolia tehtaan työntekijöiden arkielämässä kuvaa vielä konkreettisemmin se, kuinka erilaiset resurssit ja sosiaalisen tuen muodot jakaantuvat eri verkostojäsenten kesken aineistossa. Työsuhteet korostuvat odotetusti työasioista puhumisessa, sillä 65 % tässä yhteydessä mainituista verkostosuhteista on työtovereita. Työtoverit eivät kuitenkaan ole vain työasioita varten, vaan he ovat lähes yhtä tärkeitä yhteisissä harrastuksissa ja vapaa-ajan viettämisessä kuin ystävät ja tuttavat – verkostoaineistossa työtovereiden osuus on 37 %, ystävien ja tuttavien 40 prosenttia näissä kanssakäymistilanteissa. Kotitaloudessa tarvittavassa avussa, lainattaessa rahaa ja

Taulukko 2. Monimuotoisten suhteiden jakautuminen verkostosuhteiden alkuperän mukaan Kirovin traktoritehtaalla.

Suhteen Alkuperä	F	%
Työ	85	42,3
Sukulainen	37	18,4
Naapuri	44	21,8
Vapaa-aika	13	6,5
Organisaatio	2	1,0
Elämähistoria	16	8,0
Muu alkuperä	4	2,0
Vastausten lukumäärä*	201	100

* 2 puuttuvaa vastausta

Työ = verkostojäsen on tavattu töissä

Sukulainen = verkostojäsen on sukulainen (perheenjäsen, läheinen tai kaukainen sukulainen) tai tavattu sukulaisen välityksellä

Naapuri = verkostojäsen on / oli naapuri tai tavattu asunijärjestelyjen yhteydessä

Vapaa-aika = verkostojäsen on tavattu ystävien / tuttavien välityksellä, harrastuksissa, juhlissa, tansseissa, jne.

Organisaatio = verkostojäsen on tavattu organisoitun vapaa-ajan toiminnan yhteydessä (esimerkiksi urheilujoukkue, yhdistys, jne.)

Elämähistoria = verkostojäsenen tapaaminen sijoittuu lapsuuteen, koulu- tai opiskeluvuosiin tai muun merkittävän elämäntapahtuman yhteyteen (sairaus, ero, jne.)

Taulukko 2. Monimuotoisten suhteiden jakautuminen verkostosuhteiden alkuperän mukaan Kirovin traktoritehtaalla.

palvelusten vaihdossa perheenjäsenet ja sukulaiset, työtoverit sekä ystävät ja tuttavat ovat tasaisesti edustettuina aineistossa – näissä kanssakäymistilanteissa mainituista verkostojäsenistä 22 % on perheenjäsentä tai sukulaisia, 25 % työtovereita ja 23 % ystäviä tai tuttavuuksia naapureiden ja muiden suhteiden osuuden ollessa 30 %. Yhteiskunnallisen osallistumisen yhteydessä tiedustelluista sosiaalisista kontakteista valtaosa – peräti 98 % – on työtovereita aineistossa.

Pietarin traktoritehtaan työntekijöiden työpaikan sosiaaliset suhteet ja suhteet työtovereihin ovat useiden verkostosuhteiden luonnetta aineistossa kuvaavien muuttujien perusteella tiiviitä ja verrattavissa päivittäisten verkostojen ystävyys- ja sukulaisuussuhteisiin. Työn merkittävää roolia arkielämässä korostaa myös se, ettei työ ole erotettavissa sosiaalisten verkostojen valossa selkeästi muista arkielämän osa-alueista erilliseksi kokonaisuudeksi, vaan työsuhteiden tiiviiden ja niiden välittämien erilaisten resurssien ja sosiaalisen tuen muotojen perusteella se on olennainen osa arkielämän järjestämistä myös tehtaan porttien ulkopuolella.

Lopuksi

Verkostoaineiston monien muuttujien perusteella Kirovin traktoritehtaan työyhteisö on keskeinen työntekijöidensä arkielämän sosiaalisen tuen ja resurssien lähde. Suhteet työtovereihin kattavat huomattavan osuuden sosiaalisten verkostojen suhteista perheenjäsenten ja sukulaisten sekä ystävien ja tuttavien rinnalla. Tehdas on myös keskeinen paikka, jossa sosiaalisia kontakteja on luotu ja verkostojäseniin tutustuttu. Lisäksi nämä suhteet ovat luonteeltaan tiiviitä verkostosuhteita. Huomattava osa työtovereista on moniroolisia – esimerkiksi myös ystäviä. Huomattavaa osaa heistä tavataan myös vapaa-ajalla – sekä yhteisten harrastusten merkeissä että muutoin. Työssä muodostuneet sosiaaliset kontaktit ovat usein myös monimuotoisia. Nämä suhteet eivät ole vain työasioita varten, vaan töissä tutustuttuihin verkostojäseniin nojataan myös muissa arkielämän kanssakäymistilanteissa. Työtoverit tuovat tukea ja sosiaalisuutta myös vapaa-aikaan sekä

harrastusten että muun yhteisen vapaa-ajanvieton merkeissä, heiltä saadaan myös aineellisia resursseja arkielämän järjestämiseen ja heidän kanssaan voidaan vaihtaa tarvittavia palveluksia myös tehtaan porttien ulkopuolella. Työpaikka suurkaupungissa, jonne monet ovat muuttaneet ulkopuolelta neuvostotalouden vuosina, on ollut keskeinen kanava luoda tiiviitä sosiaalisia kontakteja, jotka ovat myös pysyneet varsinkin ”iäkkäässä” työyhteisössä.

Se, että työ verkostoaineiston valossa niveltyy monin tavoin myös työntekijöiden arkielämän muihin osa-alueisiin sosiaalisessa kanssakäymisessä ja että työhön nojataan monipuolisen sosiaalisen tuen lähteenä, osoittaa työntekijöiden tiivistä kiinnittymistä työyhteisöön tehtäällä. Tässä suhteessa Kirovin traktoritehtaan työyhteisö muistuttaa monin tavoin neuvostokollektiivia ja sen luonnetta sosiaalisen tuen ja suhteiden solmukohtana – epävirallisella arkielämän tasolla siitä on säilynyt paljon huolimatta tehtaan, tuotannon ja työvoiman uudelleenjärjestelyistä, jotka ovat asettaneet uusia vaatimuksia tehtaan ja työntekijöiden väliseen suhteeseen. Toisaalta tiiviit verkostosuhteet voivat kuvata myös tehtaan ja tehdasyhteisön institutionaalisen murroksen aiheuttamiin epävarmuuksiin sopeutumiseksi tarvittavia arkielämän pärjäämiskäytäntöjä, jotka nojaavat henkilökohtaisiin verkostoihin.

Neuvostokollektiivin nykypäivään välittyvien perinteiden ja nykyolosuhteisiin sopeutumiseksi tarvittavien pärjäämiskäytäntöjen erittelyyn tarvitaan aineiston tarkempaa analysointia mukaan lukien teemahaastattelut, joissa työntekijät kertovat elämästään ja sosiaalisesta kanssakäymisestään, työ- ja asumisolosuhteistaan, jne. Tehtaan, sen tuotannon ja työvoiman uudelleenjärjestelyt ovat kuitenkin ravistelleet työyhteisöä huomattavasti arkielämän kokonaisvaltaisen tuen lähteenä ja esimerkiksi ammattiyhdistyksen roolia ja reaalisia mahdollisuuksia toimia työntekijöiden tukena ja vaikutuskanavana. Tällöin henkilökohtaiset suhteet ja työyhteisöön kiinnittyminen eivät välttämättä kannan henkilökohtaisia turvaverkostoja pidemmälle. Ne tarvitsevat tukea virallisten instituutioiden taholta.⁸

Tämä artikkeli on käsitellyt vain yhtä tapausta, eikä verkostojen tarkastelussa havaittuja jakaumia ja

ilmenemistiheyksiä voida myöskään yleistää tilastollisesti. Se kertoo kuitenkin sosiaalisesta jännitteestä, jota voi esiintyä myös muiden postsosialis-

tista rakennemuutosta läpikäyvien tehtaiden työyhteisöissä yritysten ja niiden työntekijöiden välillä, sekä sen taustoista.

Viitteet:

- 1 Tämä aihe liittyy käynnissä olevaan väitöskirja-tutkimukseen, jossa vertailen kolmen Luoteis-Venäjän tehdasyhteisön sopeutumista politiikan, talouden ja kulttuurin postsosialistiseen murrokseen keskittyen tehtaiden ja niiden työntekijöiden suhteen keskinäiseen niveltymiseen institutionaalisessa murroksessa – siihen millainen työntekijöiden ja työyhteisön suhde on ja kuinka työntekijät identifioituvat työyhteisöön. Kirovin traktoritehtaan lisäksi mukana ovat Pitkärannan selluloosatehdas ja Petroskoin *Onegan* traktoritehdas Karjalan tasavallassa (Piipponen).
- 2 Haastattelut ovat helmikuulta 2000 (Selezneva 2000, Rutkojev 2000).
- 3 Aineisto perustuu Suomen Akatemian rahoittaman tutkimusprojektin *Kansalaistoiminta ja kansalaisuus Luoteis-Venäjällä ja Virossa* kenttätöihin. Tutkimusprojektin johtajana toimi dosentti Ilkka Liikanen Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitokselta.
- 4 Kirovin tehtaiden kuuluisaa, korkean profiilin menneisyyttä vaalitaan edelleen tehtaiden portteja vastapäätä, tekniikan ja kulttuurin palatsissa sijaitsevassa tehdasmuseossa, *Kirovski zavod*-metroaseman vieressä. Eri aikakausien tuotantoa esittelevien pienoismallien ja taulujen lisäksi esillä on runsaasti korkean tason vierailijoista kertovia kuvia sekä lahjoja eri puolilta maailmaa. Tehdasalueen pienoismalli esittää koko 188 hehtaarin tehdasaluetta, jonka maa on nyttemmin yksityistetty. Museonhoitajan sanojen mukaan tehdas on ”kaupunki kaupungissa”. Museo kuuluu Kirovin tehtaiden hallinto-osastoon, ja sen toimintaa rahoitetaan suoraan sieltä. Vuonna 2000 museolle rakennettiin jopa lisää näyttelytiloja.
- 5 Tuolloin oli toiminnassa valtava traktoreiden koon-tihhna, jolla työskenteli 1 000 työläistä.
- 6 Kirovin traktoritehdas oli yksi tapaus tutkimusprojektin *Kansalaistoiminta ja kansalaisuus Luoteis-Venäjällä ja Virossa* viidestä tehdaspauksesta. Pietarin traktoritehtaan lisäksi vastaavat työntekijöiden haastattelut suoritettiin Pitkärannassa ja Petroskoissa Karjalan tasavallassa sekä Viron Narvassa ja Tallinnassa. Kolmessa Luoteis-Venäjän tehtaassa haastattelut suorittivat äidinkielenään venäjää puhuvat haastattelijat. Haastatteluiden kesto vaihteli tunnista neljään ja puoleen tuntiin. Haastatteluja, kenttätöitä ja kerättyä aineistoa esitellään tarkemmin projektin raportissa (Lonkila & Piipponen).
- 7 Suhteen alkuperäjakaua perustuu kysymykseen, missä ja/tai miten verkostojäsenen tutustuttiin. Strukturoidun kysymyksen 12 vastausvaihtoehtoa on koodattu uudelleen taulukon 2 esittämiin luokkiin. Muihin kuin työhön ja sukulaisiin sijoitettujen suhteiden osalta vastauksiin voi sisältyä epätarkkuutta niin, että esimerkiksi lapsuuden ystävän haastateltu on voinut sijoittaa lapsuuteen (taulukossa elämänhistoria) tai kertoa tapaamisen sattuneen ystävän välityksellä (taulukossa vapaa-aika).
- 8 Käynnissä olevan väitöskirjatutkimuksen toisessa tapauksessa – Pitkärannan sellutehtaalla – teema-haastattelut kertovat toisaalta pienen tehdaspaikkakunnan monella tapaa sekoittuvien sukulaisuus- ja ystävyys-suhteiden tärkeydestä, kun nuoret hakevat töitä tehtaalta. Henkilökohtaisilla suhteilla tehtaalla on tärkeä merkitys arkielämän pärjäämiskäytännöissä työmarkkinoilla. Toisaalta työyhteisöön tiiviisti kiinnittyneet ”vanhemmat” työntekijät eivät tuotannon ja työn uudelleenjärjestelyjen sekä arkielämän selviytymisen ristipaineissa enää tunne saavansa työyhteisön henkilökohtaisista suhteista tai ammattiyhdistyksestä sitä turvaa ja tukea, johon he olivat tottuneet menneinä vuosikymmeninä (Piipponen).

Lähteet

- Alapuro, Risto & Lonkila, Markku (2000), Networks, Identity, and (In)action. A comparison between Russian and Finnish Teachers. – *European Societies* 2:1, 65-90.
- Ashwin, Sarah (1999), Redefining the Collective: Russian Mineworkers in Transition. – Bura-woy, Michael & Verdery, Katherine (eds.) *Uncertain Transition. Ethnographies of Change in the Postsocialist World*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 245-271.
- Edwards, Vincent & Polonsky, Gennady & Polonsky, Avgust (2000), *The Russian Province after Communism. Enterprise Continuity and Change*. London: Macmillan Press.
- Hämynen, Tapio (1997), Venäläinen pääoma leven-tää leipää. – Hämynen, Tapio & Katajala, Kimmo & Kauppinen Pekka (toim.) *Itä-Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suur-kaupungin vaikutuspiirissä*. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. *Studia Carelica Humanistica* 9, 75-102.
- Kosonen, Riitta (2002), Harmaa talous on syvällä venäläisessä yhteiskunnassa. – *Idäntutkimus* 9:1, 7-14.
- Ledeneva, Alena (1998), *Russia's Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lonkila, Markku (1999), *Social Networks in Post-Soviet Russia. Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Aleksanteri Institute. Helsinki: Kikimora Publications A:4
- Lonkila, Markku & Piipponen, Minna (käsikirjoitus), *Social Networks and Civic Culture in Estonia and North-western Russia*.
- Melin, Harri (1998), In the Shadow of the Plan: Factory Management and the Problem of Social Transition in Russia. – Granberg, Leo (ed.) *The Snowbelt*. Helsinki: Aleksanteri Institute. Kikimora Publications, 133-151.
- Piipponen, Minna (1999), Transition in the Forest Sector of the Republic of Karelia, Russia. – *Fennia* 177:2, 185-233.
- Piipponen, Minna (käsikirjoitus), The Role of Workplace in the Daily Life of a Post-Soviet Mill Community. Case of Pitkäranta Pulp Mill in Karelia, Russia. – Alapuro, Risto & Liik-anen, Ilkka & Lonkila, Markku (eds.) *Micro Perspectives on Civic Culture and Nationality in Estonia and Russia* (käsikirjoitus).
- Stiglitz, Joseph E. (2001), Preface. – Klein, Lawrence R., Pomer, Marshall (eds.) *The New Russia. Transition Gone Awry*. Stanford: Stanford University Press, xvii-xxiii.
- Bi-annual Monitoring Review – St. Petersburg Economy in 2001*. May 2002. ETLA & Solid Invest. <http://www.hkkk.fi/netcomm/ImgLib/2/43/PietariEnMay2002.pdf>
- Wellman, Barry (ed.) (1999), *Networks in the Global Village. Life in Contemporary Communities*. Boulder Colorado: Westview Press.

Haastattelut:

- Rutkojev, Vladimir (2000), pr-päällikkö, Kirovin tehtaat. Haastattelu 16.2.2000. Haastattelija Minna Piipponen.
- Selezneva, Tatjana (2000), osastopäällikkö, ammattiyhdistyskomitean puheenjohtaja, Kirovin traktoritehdas. Haastattelu 15.2.2000. Haastattelija Minna Piipponen.